

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 3

2026

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA BADIY MATNLARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Ernazarova Laylo Abdusaitovna

Samarqand davlat pedagogika instituti, o'qituvchi

Jumaboyeva Jasmina Olim qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti, 4-bosqich talaba

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish, nutqiy, ijodiy va estetik qobiliyatlarini rivojlantirishda badiiy asarlarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida badiiy matnlar bilan ishlashning samarali metodlari, jumladan, ifodali o'qish, drammatizatsiya, muammoli savollar, ijodiy topshiriqlar hamda interfaol metodlardan foydalanishning ta'lim samaradorligiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, badiiy asarlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirishi, nutq boyligini oshirishi va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishi ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, qobiliyat, badiiy asar, og'zaki nutq, yozma nutq, kreativ fikrlash, tasavvur, drammatizatsiya, o'qish savodxonligi, interfaol metodlar.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ В РАЗВИТИИ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Эрназарова Лайло Абдусайтовна

Самаркандский государственный педагогический институт, преподаватель

Жумабоева Жасмина Олим кизи

Самаркандский государственный педагогический институт, студентка 4 курса

Аннотация

В данной статье анализируются педагогические возможности художественных произведений для развития познавательных, речевых, творческих и эстетических способностей учащихся начальной школы. В ходе исследования рассматриваются эффективные методы работы с художественными текстами, включая выразительное чтение, драматизацию, проблемные вопросы, творческие задания и использование интерактивных методов, а также их влияние на эффективность образовательного процесса. Кроме того, показано, что занятия, основанные на художественных произведениях, способствуют расширению воображения учащихся, увеличению словарного запаса и развитию навыков самостоятельного мышления с научно-педагогической точки зрения.

Ключевые слова: начальное образование, способность, художественное произведение, устная речь, письменная речь, креативное мышление, воображение, драматизация, грамотность чтения, интерактивные методы.

DIDACTIC POSSIBILITIES OF LITERARY TEXTS IN DEVELOPING THE ABILITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Ernazarova Laylo Abdusaitovna

Samarkand State Pedagogical Institute, Lecturer

Jumaboyeva Jasmina Olim qizi

Samarkand State Pedagogical Institute, 4th-year student

Abstract

This article examines the pedagogical potential of literary works in developing cognitive, speech, creative, and aesthetic abilities of primary school students. The study highlights effective methods of working with literary texts, including expressive reading, dramatization, problem-based questions, creative assignments, and the use of interactive methods, as well as their impact on the effectiveness of the educational process. Furthermore, it demonstrates that lessons based on literary works expand students' imagination, enhance their vocabulary, and foster independent thinking skills from a scientific-pedagogical perspective.

Keywords: primary education, ability, literary work, oral speech, written speech, creative thinking, imagination, dramatization, reading literacy, interactive methods.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning intellektual, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadigan davr hisoblanadi. Mazkur bosqichda o'quvchilarda bilim olishga bo'lgan qiziqish, o'qish faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabat, tafakkur jarayonlari hamda ijodiy faoliyatga intilish shakllana boshlaydi. Shu bois boshlang'ich sinf o'quvchilarining qobiliyatlarini aniqlash, ularni izchil rivojlantirish va ta'lim jarayonida samarali metodlardan foydalanish zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Ta'lim jarayonida badiiy asarlardan foydalanish o'quvchilarning intellektual hamda ma'naviy kamolotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan muhim didaktik vositalardan biridir. Badiiy matnlar orqali o'quvchilar turli obrazlar, voqea-hodisalar va hayotiy vaziyatlar bilan tanishadi. Bu jarayon esa ularning tasavvur doirasini kengaytirib, tafakkur faoliyatining faollashishiga xizmat qiladi. Badiiy adabiyot o'quvchilarning bilimlarini boyitish bilan bir qatorda estetik didini shakllantirish, nutq madaniyatini rivojlantirish va ma'naviy qadriyatlar tizimini mustahkamlashga ham ko'maklashadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantiriladigan qobiliyatlar bir necha muhim yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Xususan, bilish qobiliyati o'quvchilarning yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonini ta'minlash, nutqiy qobiliyat fikrni mantiqiy, aniq va ravon ifodalash imkoniyatini yaratadi. Ijodiy qobiliyat esa o'quvchilarning tasavvur qilish, yangi g'oyalarni ilgari surish hamda muammoli vaziyatlarga noodatiy yondashish salohiyatini rivojlantiradi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, badiiy asarlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Badiiy matnlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, voqea-hodisalarni tahlil qilish, ularni baholash hamda xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS)

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida pedagogik kuzatish, tahlil, taqqoslash hamda tajriba metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot doirasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining qobiliyatlarini rivojlantirishda badiiy matnlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonining samaradorligi o'rganildi. Shuningdek, badiiy asarlar bilan ishlash jarayonida qo'llaniladigan metod va usullarning o'quvchilarning bilish, nutqiy hamda ijodiy qobiliyatlariga ta'siri tahlil qilindi. Tadqiqot davomida bir qator samarali pedagogik metodlardan foydalanildi. Jumladan, ifodali o'qish metodi badiiy matn mazmunini chuqurroq anglashga xizmat qiluvchi muhim usullardan biri sifatida qo'llanildi. Ushbu metod orqali o'quvchilar asarda ifodalangan his-tuyg'ularni yanada aniqroq idrok etadi, qahramonlarning obrazini tasavvur qiladi hamda matnning estetik ta'sirini anglash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, savol-javob va suhbat metodi o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtirishga xizmat qildi. Badiiy asar mazmuni yuzasidan berilgan savollar o'quvchilarning voqea-hodisalarni tahlil qilish, ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash hamda mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi.

Tadqiqot jarayonida dramatisatsiya va rolli o'yinlar metodidan ham foydalanildi. Badiiy asar qahramonlarini sahnalashtirish orqali o'quvchilar muayyan obrazga kirib, voqealarni jonli va

obrazli tarzda ifodalash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Mazkur jarayon o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish bilan bir qatorda ularning nutqiy va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Bundan tashqari, ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida "Klaster", "Venn diagrammasi", "Aqliy hujum", "Konseptual xarita" kabi metodlardan foydalanildi. Ushbu metodlar o'quvchilarning tahliliy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga, bilimlarni tizimli ravishda o'zlashtirishga hamda ularni o'zaro bog'lashga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida ijodiy topshiriqlar ham keng qo'llanildi. Jumladan, badiiy matn asosida asar voqealarini davom ettirish, muqobil yakun yaratish, qahramon nomiga xat yozish yoki voqealar mazmunini tasviriyl shaklda ifodalash kabi topshiriqlar o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirishga va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qildi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, badiiy asarlar asosida tashkil etilgan dars mashg'ulotlari boshlang'ich sinf o'quvchilarining qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. O'quv jarayonida badiiy matnlardan samarali foydalanish o'quvchilarning bilish faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi hamda turli ko'nikma va malakalarning shakllanishiga yordam beradi. Avvalo, badiiy matnlar bilan ishlash o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar matn mazmunini tushunish, voqealar rivojini kuzatish, qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish hamda asarning asosiy g'oyasini aniqlashni o'rganadi. Natijada o'quvchilarda matnni anglab o'qish, muhim ma'lumotlarni ajratib olish va voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda tasvirlash ko'nikmalari shakllanadi. Bu esa ularning umumiy o'qish madaniyatini oshiradi hamda keyingi bosqichlarda murakkab matnlar bilan ishlashga tayyorlaydi.

Ikkinchidan, badiiy asarlar o'quvchilarning nutqiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Badiiy matnlar bilan muntazam ishlash jarayonida o'quvchilar yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradi, ularni nutqda to'g'ri qo'llashni o'rganadi. Bu jarayon o'quvchilarning so'z boyligini kengaytiradi, ularning og'zaki va yozma nutqini boyitadi hamda fikrini aniq va izchil ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, matn asosida olib boriladigan suhbatlar, savol-javoblar va muhokamalar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirib, muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

Uchinchidan, dramatzatsiya va ijodiy topshiriqlar orqali o'quvchilarning ijodiy va estetik qobiliyatlari shakllanadi. Badiiy asar qahramonlarini sahnalashtirish, rolli o'yinlarda ishtirok etish, voqealarni tasvirlash yoki asarni davom ettirish kabi topshiriqlar o'quvchilarning tasavvurini boyitadi va ularni ijodiy fikrlashga undaydi. Bunday faoliyat jarayonida o'quvchilar obrazlarni jonli tasavvur qilish, voqealarni turli nuqtai nazardan talqin qilish hamda o'z fikrini mustaqil ravishda bayon etish ko'nikmalarini egallaydi. Shuningdek, badiiy asarlar bilan ishlash o'quvchilarning estetik didini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar badiiy obrazlar, tasviriyl vositalar va ifodali nutq orqali asarning badiiy qiymatini anglay boshlaydi. Bu esa ularda adabiyotga bo'lgan qiziqishni oshiradi va san'atni qadrlash hissini shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, interfaol metodlar asosida tashkil etilgan badiiy matn darslari o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini sezilarli darajada oshiradi. O'quvchilar muhokamalarda faol qatnashadi, o'z fikrlarini erkin bayon etadi va turli muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim topishga harakat qiladi. Natijada ularning tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish qobiliyatlari rivojlanadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari badiiy asarlar asosida tashkil etilgan dars mashg'ulotlari boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi, nutq madaniyati, ijodiy tafakkuri hamda estetik dunyoqarashini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini ko'rsatdi.

Badiiy asarlar bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi sezilarli

darajada faollashadi. Chunki badiiy matn nafaqat axborot manbayi, balki tarbiyaviy va estetik vosita ham hisoblanadi.

Badiiy asarlar orqali o'quvchilar insoniy fazilatlar, jumladan, halollik, do'stlik, mehnatsevarlik va vatanparvarlik kabi qadriyatlarni anglay boshlaydi. Bu esa ularning ma'naviy dunyosini boyitadi. Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi. O'quvchilar bilimni tayyor holda emas, balki mustaqil izlanish orqali egallaydi. Natijada ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlari rivojlanadi. Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, badiiy asarlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda ularning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

XULOSA(CONCLUSION)

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining qobiliyatlarini rivojlantirishda badiiy asarlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Badiiy matnlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning nutqiy, ijodiy, estetik va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ifodali o'qish, drammatizatsiya, ijodiy topshiriqlar hamda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshiradi va ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim tizimida badiiy asarlardan samarali foydalanish o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, ularning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirish va shaxs sifatida kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining qobiliyatlarini rivojlantirishda badiiy asarlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Badiiy matnlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning nutqiy, ijodiy, estetik va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Badiiy asarlar orqali o'quvchilar hayotiy voqealarni obrazlar orqali idrok etadi, qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qiladi va ular asosida muayyan xulosalar chiqarishni o'rganadi. Bu jarayon esa o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish hamda umumlashtirish kabi muhim ko'nikmalarni shakllantiradi.

Ifodali o'qish, drammatizatsiya, ijodiy topshiriqlar hamda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshiradi va ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, badiiy matn asosida tashkil etilgan savol-javoblar, muammoli vaziyatlar va ijodiy faoliyatlar o'quvchilarning dars jarayoniga faol jalb etilishiga yordam beradi. Natijada o'quvchilar nafaqat bilim oladi, balki o'z fikrini erkin bayon etish, bahs-munozaralarda ishtirok etish va o'z nuqtayi nazarini asoslab berish ko'nikmalarini ham egallaydi. Shuningdek, badiiy asarlar o'quvchilarning so'z boyligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Badiiy matnlar bilan muntazam ishlash jarayonida o'quvchilar yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradi, ularni nutq jarayonida to'g'ri qo'llashni o'rganadi. Bu esa ularning og'zaki va yozma nutqining boyishi hamda nutq madaniyatining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Badiiy asar qahramonlari va voqealari o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytiradi, ularni ijodiy fikrlashga undaydi va fantaziyasini rivojlantiradi. Bundan tashqari, badiiy asarlar o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Asarlarda ilgari surilgan insonparvarlik, do'stlik, halollik, mehnatsevarlik va vatanparvarlik kabi g'oyalar o'quvchilarning shaxsiy qarashlari va qadriyatlarini boyitadi. Natijada ular jamiyatda o'z o'rnini topa oladigan, mustaqil fikrlaydigan va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanadi. Demak, boshlang'ich ta'lim jarayonida badiiy asarlardan samarali foydalanish o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, ularning nutqiy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ma'naviy jihatdan barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi. Shu sababli o'qituvchilar dars jarayonida badiiy matnlar bilan ishlashning zamonaviy metod va usullaridan keng foydalanishlari zarur. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va yangi O'zbekiston. – T.: O'zbekiston, 2024, 514b.
2. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. – Toshkent.: O'qituvchi.
3. Hojiyev A. O'zbek tilshunosligi asoslari. – Toshkent.
4. Mahmudov N. Til va nutq masalalari. – Toshkent.
5. Safarova R. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent.
6. Aydarova U., Azizova N., Toirova M. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining – 4-sinfi uchun darslik. IV qism. – Toshkent.: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023. – 78 b.
7. Aydarova U., Azizova N. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
8. 4-sinfi uchun darslik. III qism. – Toshkent.: "Novda Edutainment", 2023. – 80 bet.
9. Aydarova U., Azizova N., Toirova M. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. II qism. – Toshkent.: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023. – 78 b.
- Toirov M.E. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. I qism. – Toshkent.: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023. – 80 b.
12. O'zbek xalq maqollari. –Toshkent.: "Sharq" nashriyoti – matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2005
13. O.M.Jaborova., Z.A.Umarova., L.G.Babaxodjayeva. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi". – Toshkent.: "Malik print co". 2021.
14. O.Roziqulov., M.Mahmudov., B.Adizov., A.Hamroyev."Ona tili didaktikasi". – Toshkent.: "Yangi asr avlodi".2005.
15. Qosimova D. "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi". – Toshkent.: Ilm-Ziyo. 2020.
16. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. "Boshlang'ich sinflar uchun ona tili darsliklari" – Toshkent.: Sharq, 2023.
17. Shodiyev F. Ona tili. – Samarqand.: SamDU nashri. 2019.
18. L.Ernazarova, M.Mirsanova. Ona tili-o'qish savodxonligi va uni o'qitish metodikasi. Elektron darslik. Samarqand.2024.
19. Xasanov Sh badiiy asarning o'quv tahliliga analitik yondashuv "til va adabiyot ta'limi" 2017 yil 17-son
20. Toxirov Z. Badiiy asar tilini o'rganuvchi fan qaysi "til va adabiyot ta'limi" 2017 yil 17-son.